

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 39 (2012)

Αφιέρωμα: Η πολιτική της κρίσης στην ευρωζώνη



Η ισχύς εν τη πιστώσει: η Γερμανία και το έλλειμμα ηγεσίας της Ευρωζώνης

Δημήτρης Κατσίκας

doi: [10.12681/hpsa.14546](https://doi.org/10.12681/hpsa.14546)

Copyright © 2017, Δημήτρης Κατσίκας



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσίκας Δ. (2017). Η ισχύς εν τη πιστώσει: η Γερμανία και το έλλειμμα ηγεσίας της Ευρωζώνης. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 39, 59–83. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14546>

Η ΙΣΧΥΣ ΕΝ ΤΗ ΠΙΣΤΩΣΕΙ: Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΗΓΕΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ

*Δημήτρης Κατσίκας**

Οι προσπάθειες των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και θεσμών για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους έχουν αποδειχθεί αναποτελεσματικές, με αποτέλεσμα, δύο χρόνια μετά την έναρξη της κρίσης, να απειλείται ακόμα και η βιωσιμότητα της ίδιας της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Το άρθρο αυτό εξετάζει έναν από τους σημαντικότερους λόγους για την αναποτελεσματική διαχείριση της κρίσης: το έλλειμμα ηγεσίας στην Ευρωζώνη. Η ανάλυση επικεντρώνεται στον ρόλο της Γερμανίας, η οποία έχει αναδειχθεί σε αδιαφιλονίκητο οικονομικό ηγεμόνα της Ευρώπης. Η οικονομική ισχύς της και η επακόλουθη πολιτική επιρροή της όμως δεν έχουν μετουσιωθεί σε πολιτική ηγεσία ικανή να επαναφέρει την Ευρωζώνη σε οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη. Αντίθετα, η Γερμανία δείχνει απροθυμία να αναλάβει την ευθύνη άσκησης ηγεσίας και το κόστος που αυτή συνεπάγεται. Το άρθρο αναλύει τους λόγους για τη στάση αυτή και επιχειρεί να οικιαγραφήσει τις επιπτώσεις της για το μέλλον της ΟΝΕ.

Η κρίση χρέους της Ευρωζώνης, αναδυόμενη στον απόηχο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, έχει εξελιχθεί στη σημαντικότερη στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.). Παρά τις προσπάθειες δύο ετών και το τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό κόστος της, η Ευρωζώνη δεν έχει καταφέρει ακόμα να βρει διέξοδο από αυτή. Ολοένα και συντομότερες περίοδοι σχετικής ηρεμίας, συνήθως ως αποτέλεσμα νέων ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών για την αντιμετώπιση της κρίσης, εναλλάσσονται, με αυξανόμενη συχνότητα, με περιόδους ολοένα κλιμακούμενης έντασης, όπου τίθεται εν αμφιβόλω ακόμα και η ίδια η επιβίωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Ο

* Ο Δημήτρης Χ. Κατσίκας είναι Λέκτορας υπό διορισμό στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών και Επιστημονικός Συνεργάτης του ΕΛΙΑΜΕΠ.

συνεχώς μειούμενος χρονικά θετικός αντίκτυπος των πρωτοβουλιών των μελών της Ευρωζώνης αποδεικνύει την αναποτελεσματικότητα της μέχρι τώρα προσέγγισής τους στην αντιμετώπιση της κρίσης. Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που θα μπορούσαν ενδεχομένως να εξηγήσουν αυτή την έλλειψη αποτελεσματικότητας. Στο πλαίσιο του αφιερώματος, το άρθρο αυτό θα επικεντρωθεί στην ανάλυση του ελλείμματος ηγεσίας που είναι πλέον εμφανές στο επίπεδο της Ευρωζώνης. Με αυξανόμενη συχνότητα, τόσο ο διεθνής Τύπος όσο και η επιστημονική κοινότητα ερμηνεύουν την αποτυχία των παρεμβάσεων των θεσμικών οργάνων της Ευρωζώνης και των πολιτικών ηγεσιών των χωρών-μελών της ως έλλειμμα ηγεσίας.¹ Η ταχεία απαξίωση των παρεμβάσεων αυτών από τις αγορές αποδίδεται ολοένα και περισσότερο στην αδυναμία συγκεκριμένων χωρών να αναλάβουν ηγετικό ρόλο για την έξοδο από την κρίση και λιγότερο στην περιπλοκότητα των ίδιων των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Ευρωζώνη ή στην ανορθολογικότητα των αγορών.

Το έλλειμμα ηγεσίας σχετίζεται με τη στάση που έχουν τηρήσει κατά τη διάρκεια της κρίσης οι χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά και, κυρίως, η Γερμανία.² Σε αντίθεση με τις χώρες της περιφέρειας, που βρίσκονται στο επίκεντρο της κρίσης χρέους, εκείνες κατάφεραν να ανακάμψουν γρήγορα μετά την οικονομική κρίση του 2008-2009 και αποτελούν πλέον τον πόλο οικονομικής σταθερότητας της Ευρωζώνης, ο οποίος καλείται να χρηματοδοτήσει τη διάσωση της περιφέρειας. Είναι προφανές ότι η οικονομική αυτή ισχύς έχει δώσει στις χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά πρωτεύοντα ρόλο και λόγο στη διαχείριση της κρίσης. Το άρθρο αυτό θα επικεντρωθεί στον ρόλο της Γερμανίας καθώς, κατά τη διάρκεια της κρίσης, έχει αναδειχθεί σε αδιαφιλονίκητο οικονομικό ηγεμόνα της Ευρωζώνης.³ Στόχος είναι να προβλη-

1. Βλ. F. Salmon, «Europe's Leadership Deficit», Reuters, 8 Νοεμβρίου 2011, <http://blogs.reuters.com/felix-salmon/2011/11/08/europes-leadership-deficit>· «Eurozone Needs to Tackle its Biggest Deficit-Leadership», *The Wall Street Journal*, 1 Ιουνίου 2011· E. Jones «Merkel's Folly», *Survival*, τόμ. 52, τχ. 3, Ιούνιος-Ιούλιος 2010, σ. 21-38· S. Micossi, «Misguided Policies Risk Breaking up the Eurozone and the EU», *CEPS Policy Brief*, τχ. 260, Δεκέμβριος 2011· K. Featherstone, «The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed Regime», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 49, τχ. 2, 2011, σ. 193-217.

2. Στο πλαίσιο αυτού του άρθρου ο γεωγραφικός προσδιορισμός *ευρωπαϊκός Βορράς* χρησιμοποιείται για τις αναπτυγμένες χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης και της Γαλλίας. Υπ' αυτή την έννοια θεωρείται και χρησιμοποιείται ως ταύτοσημος με τον χαρακτηρισμό *κέντρο* (σε αντιδιαστολή με την *περιφέρεια*) της Ευρωζώνης.

3. Ο όρος «ηγεμόνας» στο άρθρο αυτό δεν παραπέμπει στην έννοια της ηγεμονίας όπως αυτή χρησιμοποιείται στη Θεωρία της Ηγεμονικής Σταθερότητας, στη βιβλιογραφία των διε-

θεί το γεγονός ότι παρά τη σημαντική οικονομική και πολιτική ισχύ την οποία έχει αποκτήσει η Γερμανία το πρόσφατο διάστημα, αυτή η ισχύς δεν έχει μετουσιωθεί σε πολιτική ηγεσία ικανή να οδηγήσει την Ευρωζώνη σε οικονομική ανάκαμψη και ομαλότητα. Αντίθετα, η στάση του Βερολίνου δείχνει ξεκάθαρα την απροθυμία της χώρας να αναλάβει ηγετικό ρόλο για την έξοδο της Ευρωζώνης από την κρίση. Η Γερμανία έχει επιλέξει μια προσέγγιση που επιτρέπει την επίτευξη κοινών στόχων μόνο υπό την αίρεση της συλλογικής υιοθέτησης του ίδιου (εθνικού) προτύπου οικονομικής ορθοδοξίας ως μοντέλου οικονομικής διαχείρισης της κρίσης και της κατά προτεραιότητα ικανοποίησης στενών εθνικών οικονομικών συμφερόντων. Η στάση αυτή επιβεβαιώνει και ενισχύει πολιτικές διεργασίες και ζυμώσεις που εκτυλίσσονται εδώ και αρκετά χρόνια τόσο στο εσωτερικό της όσο και στην Ε.Ε. και οι οποίες δημιουργούν προβληματισμό και αβεβαιότητα για την ευρύτερη προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αλλά και για το μέλλον της Ευρωζώνης.

1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΣΕ ΜΙΑ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΔΥΟ ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ

Η οικονομική κρίση που ακολούθησε την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, έπληξε με σφοδρότητα την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το 2009 όλες οι χώρες της Ευρωζώνης βρέθηκαν σε ύφεση, με τις χώρες του Βορρά να παρουσιάζουν ιδιαίτερα αρνητικές επιδόσεις. Ωστόσο, παρά το κοινό αυτό αρχικό σοκ, η κρίση δεν εξελίχθηκε με τον ίδιο τρόπο για όλους. Η Γερμανία, η Φινλανδία και η Αυστρία και, σε μικρότερο βαθμό, η Ολλανδία και η Γαλλία ανέκαμψαν εντυπωσιακά τα επόμενα δύο χρόνια αναπληρώνοντας σε μεγάλο βαθμό τις απώλειες της κρίσης. Αντίθετα, οι περισσότερες από τις χώρες της περιφέρειας είτε συνέχισαν να βιώνουν αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης είτε ταλαντεύονταν μεταξύ στασιμότητας και χαμηλής ανάπτυξης (Γράφημα 1).

Αυτή η διαφοροποίηση στην ικανότητα ανάκαμψης μεταξύ των χωρών του ευρωπαϊκού Βορρά και των χωρών της περιφέρειας ήταν αναμενόμενη, καθώς η ύφεση για τις πρώτες ήταν κυρίως αποτέλεσμα της υψηλής έκθεσης των οικονομιών τους στο διεθνές εμπόριο, το οποίο υπέστη σημαντική πτώση ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Δεδομένου του υ-

θνών σχέσεων, αλλά θα πρέπει να γίνει αντιληπτός με την απλή καθημερινή του κρίση, δηλαδή ως χαρακτηρισμός μιας χώρας που κατέχει σημαντική (οικονομική) ισχύ η οποία τη διαχωρίζει από τις υπόλοιπες και της αποδίδει πρωτεύοντα ρόλο στις εξελίξεις.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

Ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ σε χώρες της Ευρωζώνης (%)

Χώρες	2009	2010	2011
Γερμανία	-5,1	3,7	3,0
Φιλανδία	-8,4	3,7	2,9
Αυστρία	-3,8	2,3	3,1
Ολλανδία	-3,5	1,7	1,2
Γαλλία	-2,7	1,5	1,7
Ελλάδα	-3,3	-3,5	-6,9
Πορτογαλία	-2,9	1,4	-1,6
Ιρλανδία	-7,0	-0,4	0,7
Ισπανία	-3,7	-0,1	0,7

Πηγή: Eurostat.

ψηλού επιπέδου ανταγωνιστικότητας των χωρών αυτών, η ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας τις οδήγησε σύντομα σε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Από την άλλη πλευρά, η κρίση έφερε στο προσκήνιο χρόνια οικονομικά προβλήματα για χώρες τις περιφέρειας, όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία, ενώ ανέδειξε τη μη βιωσιμότητα σημαντικών ανισορροπιών που είχαν αναπτυχθεί τα χρόνια που προηγήθηκαν της κρίσης στις αγορές ακινήτων και τα χρηματοπιστωτικά συστήματα της Ισπανίας και της Ιρλανδίας.

Έτσι, στον απόηχο της οικονομικής κρίσης, δημιουργήθηκε το σκηνικό μιας Ευρωζώνης δύο ταχυτήτων⁴ και αυτό δεν ήταν κάτι καινούργιο: ακριβώς αυτό το ενδεχόμενο δημιουργούσε προβληματισμό για τη βιωσιμότητα της Ευρωζώνης ακόμα και κατά την περίοδο των διαβουλεύσεων για τη δημιουργία της. Ωστόσο, η ανέλπιστα εκπλήρωση των κριτηρίων του Μάαστριχτ από τις χώρες της περιφέρειας (η οποία δεν έγινε πάντα με θεμιτά μέσα), η ευνοϊκή διεθνής οικονομική συγκυρία που ακολούθησε τα χρόνια εισαγωγής του ευρώ και, κυρίως, η σύγκλιση του κόστους δανεισμού όλων των χωρών που συμμετείχαν στην Ευρωζώνη προς τα χαμηλά επίπεδα τα οποία απολάμβανε η Γερμανία, οδήγησαν σε μια σταδιακή εξασθένιση των προβληματισμών για τη βιωσιμότητα μιας διευρυμένης νομισματικής ένωσης.⁴ Αυτός ο κερνισμασμός διατηρήθηκε παρά το γεγονός ότι, ήδη από τα

4. Σε αυτή την αντίληψη συνέβαλε και η ανάπτυξη της θεωρίας της ενδογενούς νομισματικής ολοκλήρωσης που υποστηρίζει ότι η οικονομική σύγκλιση δεν είναι απαραίτητο να προϋπάρχει της νομισματικής ένωσης αλλά μπορεί να επέλθει και ως αποτέλεσμα της. Βλ. J. Frankel

πρώτα χρόνια λειτουργίας της, ήταν φανερό ότι υπήρχαν σημαντικές οικονομικές και δημοσιονομικές ανισορροπίες μεταξύ των κρατών-μελών, οι οποίες απειλούσαν τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της ΟΝΕ.⁵

Η περίοδος εφρυσχασμού τερματίστηκε απότομα όταν η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση ανάγκασε τις αγορές να επαναξιολογήσουν τα οικονομικά και δημοσιονομικά χαρακτηριστικά και προοπτικές των εθνικών δανειοληπτών τους. Δεδομένων των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι χώρες της περιφέρειας, η πιστοληπτική τους αξιολόγηση επιδεινώθηκε δραματικά οδηγώντας τα επιτόκια δανεισμού τους σε απαγορευτικά επίπεδα και τις χώρες αυτές σε κρίση δανεισμού. Την ίδια στιγμή που η φερεγγυότητα των χωρών της περιφέρειας κατέρρευε, η υψηλή ανταγωνιστικότητα των χωρών του Βορρά, οι θετικές προοπτικές ανάπτυξής τους και η κατά κανόνα πειθαρχημένη δημοσιονομική πολιτική τους, τις καθιστούσαν ασφαλείς επενδυτικούς προορισμούς για τις διεθνείς αγορές, προσφέροντάς τους τη δυνατότητα να δανείζονται με εξαιρετικά χαμηλά επιτόκια.⁶

Είναι προφανές ότι η διαφοροποίηση στις οικονομικές επιδόσεις και, κατά συνέπεια, στην ευχέρεια χρηματοδότησης μεταξύ των χωρών του ευρωπαϊκού Βορρά και των χωρών της περιφέρειας έχει μεταφραστεί σε σημαντική πολιτική επιρροή και ισχύ στο πλαίσιο της Ευρωζώνης. Τα κράτη-μέλη που απολαμβάνουν την εμπιστοσύνη των αγορών και δανείζουν χρήματα στις χώρες που αντιμετωπίζουν κρίση δανεισμού είναι σε θέση να υπαγορεύουν όχι μόνο τους όρους του δανεισμού των τελευταίων, αλλά και τους όρους αναθεώρησης της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης. Κατά συνέπεια, είναι πλέον κοινά αποδεκτό ότι η διαχείριση της κρίσης έως σήμερα έχει εν πολλοίς υπαγορευτεί από τις επιταγές των χωρών του Βορρά και, κυρίως, της Γερμανίας η οποία, λόγω της οικονομικής πρωτοκαθεδρίας της στην Ευρώπη, των εξαιρετικών οικονομικών επιδόσεων της και, βέβαια, της επιβάρυνσής της με το μεγαλύτερο μερίδιο οικονομικής συνεισφοράς σε πο-

- A. Rose, «The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria», *Economic Journal*, τόμ. 108, τχ. 449, 1998, σ. 1009-1025.

5. D.H. Bearce, «EMU: the Last Stand for the Policy Convergence Hypothesis?», *Journal of European Public Policy*, τόμ. 16, τχ. 4, Ιούνιος 2009, σ. 582-600. D. March, «Faltering Ambitions and Unrequited Hopes: the Battle for the Euro Intensifies», *Journal of Common Market Studies*, Annual Review, τόμ. 49, 2011, σ. 45-55.

6. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Γερμανίας η οποία, στις 9 Ιανουαρίου 2012, άνηλψε από την αγορά 3,9 δισεκατομμύρια ευρώ εκδίδοντας εξάμηνα έντοκα γραμμάτια με αρνητικά επιτόκια. Βλ. «German Yields South of Zero», *The Wall Street Journal*, 10 Ιανουαρίου 2012, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052970204124204577150311730396748.html>.

λυμερή πακέτα βοήθειας και ευρωπαϊκούς μηχανισμούς στήριξης, ήταν αναμενόμενο να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στη διαχείριση της κρίσης.

2. ΤΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΗΓΕΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ

Ωστόσο, η απόκτηση αυξημένης πολιτικής ισχύος και η συνακόλουθη άσκηση επιρροής δεν θα πρέπει να συγχέονται με την ανάληψη ηγετικού ρόλου. Η άσκηση επιρροής (influence) δεν προϋποθέτει την ύπαρξη ενός κοινά αποδεκτού στόχου σε ένα πλαίσιο διεθνούς συνεργασίας, ενώ είναι απολύτως συμβατή με την κατά προτεραιότητα επιδίωξη εξυπηρέτησης των στενά εννοούμενων συμφερόντων μιας χώρας, ακόμα και αν αυτό γίνεται εις βάρος των συμφερόντων άλλων χωρών.⁷ Στη διεθνή βιβλιογραφία για τον ρόλο της ηγεσίας στις διεθνείς σχέσεις, στο γενικότερο πλαίσιο των θεωριών των πολυμερών διαπραγματεύσεων αλλά και στο συγκεκριμένο πεδίο της έρευνας για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, είναι ευρέως αποδεκτό ότι η έννοια της ηγεσίας συνδέεται τόσο με την επίτευξη συλλογικών στόχων όσο και με τη διάθεση και ικανότητα εξεύρεσης συμβιβαστικών λύσεων.⁸ Η επιδίωξη εξυπηρέτησης «ιδίων» συμφερόντων με τον τρόπο που περιγράφηκε προηγουμένως δεν συνάδει πάντα με την επιδίωξη συλλογικών στόχων, ιδιαίτερα όταν το εθνικό συμφέρον συγκρούεται με το συλλογικό. Σε μια τέτοια περίπτωση, η κατά προτεραιότητα προσπάθεια ικανοποίησης στενών εθνικών επιδιώξεων δεν διευκολύνει την επίτευξη συμβιβαστικών λύσεων καθώς, στην καλύτερη περίπτωση, οδηγεί στην πρόωθηση αντιφατικών πολιτικών ή στην τήρηση μιας στάσης αναμονής και αδράνειας, ενώ είναι πολύ πιθανόν να οδηγήσει και στην πρόωθηση πολιτικών που υποτάσσουν τους συλλογικούς στόχους στο εθνικό συμφέρον. Αυτός ο κίνδυνος ισχύει ακόμα περισσότερο για ένα εγχείρημα όπως η ΟΝΕ, η οποία προϋποθέτει και προωθεί την εκχώρηση εθνικής κυριαρχίας προς όφελος μιας ευρύτερης υπερεθνικής

7. Η άσκηση ηγεσίας δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο χωρών. Ηγεσία μπορεί να ασκηθεί και από διεθνείς οργανισμούς ή ακόμη και από άτομα. Ωστόσο, καθώς το άρθρο αυτό επικεντρώνεται στον ρόλο συγκεκριμένων ευρωπαϊκών χωρών θα περιοριστούμε στην ανάλυση της ηγεσίας σε επίπεδο κρατών.

8. G. Sjöstedt, «Leadership in Multilateral Negotiations: Crisis or Transition?», στο P. Berton - H. Kimura - W.I. Zartmann (επιμ.), *International Negotiation: Actors, Structure/Process, Values*, St Martin's Press, Νέα Υόρκη 1999· J. Schild, «Mission Impossible? The Potential for Franco-German Leadership in the Enlarged EU», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 48, τχ. 5, 2010, σ. 1367-1390.

διαδικασίας ολοκλήρωσης και άρα συνεπάγεται μια πολιτική και ηθική δέσμευση για την επίτευξη των κοινών στόχων. Κατά συνέπεια, η έννοια της ηγεσίας διαφοροποιείται σαφώς από την ευρύτερη έννοια της επιρροής, καθώς θεωρείται ότι επιδίωξή της είναι η κατά προτεραιότητα επίλυση προβλημάτων συλλογικής δράσης για την επίτευξη του κοινού συμφέροντος. Η ανάληψη ηγετικού ρόλου στο πλαίσιο αυτό συνεπάγεται όχι μόνο τη συγκατάθεση στην ανάγκη επιβολής περιορισμών στην άσκηση εθνικής πολιτικής για την εξυπηρέτηση των στενών εθνικών οικονομικών συμφερόντων, αλλά ακόμα και την αποδοχή βραχυπρόθεσμου (και πιθανώς μακροπρόθεσμου) οικονομικού κόστους για τις χώρες που αναλαμβάνουν τέτοιο ρόλο. Συνεπώς, με βάση αυτόν τον ορισμό της ηγεσίας και δεδομένων των συνθηκών κρίσης στην Ευρωζώνη, αυτό που απαιτείται από τις χώρες που βρίσκονται σε θέση ισχύος είναι η κατά προτεραιότητα ανάληψη πρωτοβουλιών για έξοδο από την κρίση και διασφάλιση της βιωσιμότητας της Ευρωζώνης, ακόμα και όταν αυτό συνεπάγεται οικονομικό κόστος για τις ίδιες.

Παρά την αυξημένη πολιτική ισχύ και επιρροή τους, η Γερμανία αλλά και οι άλλες χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά δεν έχουν ανταποκριθεί στις επιταγές μιας ηγετικής παρουσίας με αυτούς τους όρους. Αντίθετα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί κανείς ότι η στάση της Γερμανίας δείχνει απροθυμία να αναλάβει ηγετικό ρόλο στο επίπεδο της Ευρωζώνης.⁹ Η απροθυμία αυτή ήταν φανερή και στα δύο επίπεδα παρεμβάσεων στα οποία θα έπρεπε να αναλάβει πρωτοβουλίες, λόγω της φύσης της κρίσης χρέους: το πρώτο επίπεδο έχει να κάνει με την άμεση διαχείριση της κρίσης, δεδομένου του μεγέθους των προβλημάτων των χωρών της περιφέρειας και του κινδύνου που αυτά θέτουν ακόμα και για την επιβίωση της ίδιας της ΟΝΕ· το δεύτερο σχετίζεται με την αναθεώρηση του πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης. Όπως είδαμε και προηγουμένως, η κρίση οφείλεται εν πολλοίς σε σημαντικές οικονομικές ανισορροπίες μεταξύ των κρατών-μελών και ελλείψεις στο πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης. Συνεπώς, η ανάληψη πρωτοβουλιών για την αναμόρφωση του θεσμικού και πολιτικού πλαισίου λειτουργίας της Ευρωζώνης είναι αναγκαία τόσο για την έξοδο από την παρούσα κρίση όσο και για την αποφυγή μελλοντικών κρίσεων.

9. W.E. Paterson, «The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union», *Journal of Common Market Studies*, Annual Review, τόμ. 49, 2011, σ. 57-75· V.A. Schmidt, «European Member State Elites' Diverging Visions of the European Union: Diverging Differently since the Economic Crisis and the Libyan Intervention?», *European Integration*, τόμ. 34, τχ. 2, Φεβρουάριος 2012, σ. 169-190.

Όσον αφορά τη διαχείριση της κρίσης, η στάση της Γερμανίας χαρακτηρίστηκε από την αρχή από ολιγωρία, αναβλητικότητα και απροθυμία χρήσης εθνικών πόρων.¹⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαχείριση της ελληνικής κρίσης χρέους. Η γερμανική κυβέρνηση επέδειξε εξαρχής σκληρή στάση απέναντι στην Ελλάδα. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δεκεμβρίου 2009, λίγες εβδομάδες μετά την ανακοίνωση της νέας ελληνικής κυβέρνησης για το αναθεωρημένο ύψος του δημοσιονομικού ελλείμματος, η γερμανίδα Καγκελάριος αρνήθηκε να αναγνωρίσει την αναγκαιότητα χορήγησης βοήθειας και επέμεινε στην υποχρέωση της Ελλάδας να τηρήσει τις δημοσιονομικές της δεσμεύσεις στο πλαίσιο της ΟΝΕ, ακολουθώντας ένα πρόγραμμα αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής.¹¹ Οι δηλώσεις αυτές κλόνισαν την πίστη των αγορών στην ευρωπαϊκή αλληλεγγύη, σε μια περίοδο όπου το διεθνές και ευρωπαϊκό χρηματοπιστωτικό σύστημα ήταν ιδιαίτερα εύαλωτο, γεγονός που αναμφίβολα επηρέασε την υποβάθμιση της Ελλάδας από τους οίκους αξιολόγησης λίγες ημέρες αργότερα και συνέβαλε στην κούρσα ανόδου των spread των ελληνικών ομολόγων.¹² Η Γερμανία κράτησε την ίδια στάση και τους επόμενους μήνες, παρά τις εκκλήσεις της ελληνικής κυβέρνησης για επίδειξη αλληλεγγύης ώστε να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη των αγορών και να αποθαρρυνθούν οι κερδοσκοπικές επιθέσεις εναντίον της χώρας.¹³ Ακόμα και όταν, υπό το βάρος της συνεχούς επιδείνωσης της κατάστασης, επήλθε τελικά συμφωνία για τη δημιουργία ενός μηχανισμού στήριξης στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 25ης Μαρτίου 2010, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ενεργοποίησή του τέθηκε η αποδεδειγμένη αδυναμία της Ελλάδας να δα-

10. W.E. Paterson, «The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union», *ό.π.*, σ. 68-71 και V. A. Schmidt, «European Member State Elites' Diverging Visions of the European Union: Diverging Differently since the Economic Crisis and the Libyan Intervention?», *ό.π.*, σ. 180-182.

11. E. Jones, «Merkel's Folly», *ό.π.*, σ. 21.

12. Τα spread στις αποδόσεις των ελληνικών ομολόγων, δηλαδή η διαφορά της απόδοσής τους από τις αποδόσεις των αντίστοιχων γερμανικών κρατικών ομολόγων, αποτυπώνουν την εκτίμηση του ενδεχόμενου κινδύνου χρεοκοπίας της Ελλάδας. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, οι αποδόσεις των ελληνικών ομολόγων εκτοξεύθηκαν σε πρωτοφανή ύψη. Ενδεικτικά, οι αποδόσεις των ομολόγων δεκαετούς διάρκειας στη δευτερογενή αγορά κατέγραψαν μια άνοδο από το 4,5% όπου κυμαίνονταν τον Οκτώβριο 2009 στο 36,5% τον Μάρτιο 2012. Βλ. www.bloomberg.com/quote/GGGB10YR:IND.

13. Βλ. ενδεικτικά την ομιλία και τις απαντήσεις του τότε έλληνα πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου στη συνεδρίαση της Ειδικής Επιτροπής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τη Χρηματοπιστωτική, Οικονομική και Κοινωνική Κρίση, στις Βρυξέλλες στις 18 Μαρτίου 2010, www.primeminister.gov.gr/2010/03/18/1327.

νειστεί από τις αγορές. Όπως ήταν αναμενόμενο, η συμφωνία αυτή δεν αποκατέστησε την εμπιστοσύνη των αγορών στη χώρα, με αποτέλεσμα, τον Απρίλιο του 2010, η χρεοκοπία της να προεξοφλείται από τις αγορές καθώς οι οίκοι αξιολόγησης υποβάθμισαν τα ελληνικά ομόλογα στο επίπεδο των σκουπιδιών (junk) και τα spread των ελληνικών ομολόγων ξεπέρασαν τις 1.000 μονάδες βάσης. Σε αυτές τις συνθήκες και ενόψει της ανάγκης αναχρηματοδότησης ληξιπρόθεσμου χρέους, η διάσωση της Ελλάδας κατέστη αναπόφευκτη και οι χώρες της Ευρωζώνης συμφώνησαν από κοινού με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) τη χορήγηση ενός χωρίς προηγούμενο, για τα ως τότε δεδομένα, πακέτου βοήθειας ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ.

Συνεπώς, παρά την αντίσταση της Γερμανίας στη δημιουργία ενός μηχανισμού στήριξης και την εμμονή της σε σκληρή στάση απέναντι στην Ελλάδα, η απευθείας χρηματοδότηση της τελευταίας δεν αποφεύχθηκε. Αντίθετα, μάλιστα, δεδομένης της τελικής έκβασης, μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι η στάση της Γερμανίας υπονόμωσε την εμπιστοσύνη των αγορών στη βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους επισπεύδοντας τελικά το αποτέλεσμα που προσπαθούσε να αποφύγει, και μάλιστα με σημαντικά υψηλότερο κόστος από εκείνο που πιθανόν να είχε απαιτηθεί εάν είχε κρατήσει διαφορετική στάση.¹⁴

Πράγματι, το κόστος αποδείχθηκε υψηλότερο, καθώς η καθυστέρηση επίλυσης του ελληνικού προβλήματος οδήγησε στην εξάπλωση της κρίσης και σε άλλες χώρες της περιφέρειας, με αποτέλεσμα τα μέλη της Ευρωζώνης να αναγκαστούν να προχωρήσουν στη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ) λίγες μόλις ημέρες μετά τη συμφωνία για παροχή βοήθειας στην Ελλάδα. Συνεπώς, το έλλειμμα αλληλεγγύης που εξέπεμπε η στάση της Γερμανίας, αλλά και των άλλων πιστωτριών χωρών,¹⁵ δεν υπονόμωσε μόνο την εμπιστοσύνη των αγορών στην Ελλάδα, αλλά έθεσε γενικότερα εν αμφιβόλω την ύπαρξη πολιτικής βούλησης στις κυβερνήσεις των χωρών του Βορρά για τη στήριξη των χωρών της περιφέρειας και εν τέλει του ίδιου του ευρώ. Οι αμφιβολίες αυτές ενισχύθηκαν περαιτέρω από το γεγονός ότι οι πρώτες εξακολούθησαν να επιδεικνύουν την ίδια σκληρή στάση και στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την παροχή

14. E. Jones, «Merkel's Folly», *ό.π.*, σ. 22, 29 και 32-33.

15. Ο ολλανδός πρωθυπουργός Mark Rutte, για παράδειγμα, ζήτησε την ένταξη των χωρών που λαμβάνουν βοήθεια σε επιτροπεία και, σε περίπτωση άρνησής τους, την αποπομπή τους από την Ευρωζώνη. Βλ. «European Leaders Escalate Tough Talk on Greece», *The New York Times/International Herald Tribune*, 8 Σεπτεμβρίου 2011, http://www.nytimes.com/2011/09/09/business/economy/european-leaders-escalate-tough-talk-on-rece.html?_r=1.

στήριξης στις επόμενες χώρες που χρειάστηκαν βοήθεια, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία.¹⁶ Τόσο η απροθυμία για τη χορήγηση βοήθειας, όσο και η σκληρότητα των όρων με τους οποίους οι πιστώτριες χώρες δέχθηκαν τελικά να συνεισφέρουν αυτή τη βοήθεια, φανερώνουν μια προσέγγιση που διαπνέεται περισσότερο από μια λογική τιμωρίας εκείνων που αντιμετώπιζαν προβλήματα παρά από μια προσπάθεια στήριξής τους για έξοδο από την κρίση. Χαρακτηριστικές αυτής της προσέγγισης είναι εξάλλου και οι προτάσεις που έγιναν επανειλημμένως, ιδιαίτερα κατά τους πρώτους μήνες της κρίσης, για σοβαρές κυρώσεις που θα έπρεπε να επιβάλλονται σε κράτη-μέλη τα οποία παραβιάζουν τους δημοσιονομικούς κανόνες της Ευρωζώνης.¹⁷

Η απροθυμία της Γερμανίας και των άλλων πιστωτριών χωρών να αναλάβουν ηγετικό ρόλο για έξοδο της Ευρωζώνης από την κρίση διαπιστώνεται και από την άκαμπτη και μινιμαλιστική προσέγγισή τους όσον αφορά τους ευρωπαϊκούς θεσμούς που έπρεπε να δημιουργηθούν για τη διαχείριση της κρίσης, όπως το ΕΤΧΣ και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ). Από τη δημιουργία σχεδόν του ΕΤΧΣ, μια πληθώρα φωνών, συμπεριλαμβανομένων και εκπροσώπων ευρωπαϊκών θεσμών και κυβερνήσεων, επισήμαιναν την ανεπάρκειά του και ζητούσαν σημαντική αύξηση των πόρων του και της ευελιξίας χρήσης τους για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της κρίσης και, προπάντων, για την πρόληψη ενδεχόμενης επέκτασής της σε μεγάλες χώρες τις περιφέρειας όπως η Ισπανία και η Ιταλία, η οποία θα έθετε σε άμεσο κίνδυνο την ύπαρξη της ίδιας της ΟΝΕ.¹⁸ Παρά τις πιέσεις, έπρεπε να πε-

16. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η πίεση των ευρωπαϊκών εταίρων προς την κυβέρνηση της Ιρλανδίας για αύξηση του χαμηλού φορολογικού συντελεστή για τις επιχειρήσεις, τον οποίο η Γερμανία και η Γαλλία θεωρούσαν αθέμιτο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Βλ. «Ireland Faces Corporation Tax Showdown», *Financial Times*, 18 Νοεμβρίου 2010, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/411e7e9a-f344-11df-a4fa-0144feab49a.html#axzz1tpKNXe2W>.

17. Οι υπουργοί οικονομικών της Γερμανίας, Wolfgang Schäuble, και της Γαλλίας, Christine Lagarde, εξέδωσαν κοινό κείμενο προτάσεων για την αναθεώρηση της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης τον Ιούλιο 2010, με το οποίο πρότειναν αυστηρές κυρώσεις σε περίπτωση παραβίασης των δημοσιονομικών ορίων του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένης και της αφαίρεσης του δικαιώματος ψήφου των *παραβατικών χωρών*. Βλ. «European Economic Governance. A Franco-German Paper», <http://www.euractiv.com/node/496562>

18. «Lagarde Seeks Debate on Wider Powers for EU Fund», *Financial Times*, 14 Ιανουαρίου 2011, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/1b482c0a-1ff6-11e0-b458-00144feab49a.html> «Governments not Off Hook, Warns Trichet», *Financial Times*, 3 Δεκεμβρίου 2010, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ce0ee7c4-fec8-11df-ae87-00144feab49a.html> Ο. Rehn, «New Reforms Can Break Europe's Debt Cycle», *Financial Times*, 11 Ιανουαρίου 2011, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/1b482c0a-1ff6-11e0-b458-00144feab49a.html>

ράσει περισσότερος από ένας χρόνος από τη δημιουργία του ΕΤΧΣ και να οδηγηθούν η Ισπανία και η Ιταλία στα πρόθυρα του αποκλεισμού από τις αγορές, προτού οι χώρες του Βορρά και, κυρίως, η Γερμανία πειστούν για την ανάγκη επέκτασης των δυνατοτήτων του ΕΤΧΣ με τη συμφωνία της 21ης Ιουλίου 2011.¹⁹ Ωστόσο, οι περιορισμένες παραχωρήσεις που επετεύχθησαν με τη συμφωνία αυτή σύντομα αποδείχθηκαν ανεπαρκείς. Έτσι, στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωζώνης της 9ης Δεκεμβρίου 2011 αποφασίστηκε η επίσηυση της δημιουργίας του μόνιμου μηχανισμού στήριξης τον Ιούλιο 2012, έναν χρόνο νωρίτερα από ό,τι είχε αρχικά προγραμματιστεί.²⁰ Παρόλα αυτά, η στάση της Γερμανίας εξακολουθεί να παραμένει άκαμπτη και στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για τη λειτουργία του ΕΜΣ συνέχισε να αντιστέκεται στις ισχυρές πιέσεις κυβερνήσεων εκτός της Ευρωζώνης, αλλά και του ΔΝΤ, για να συνανέσει σε μια αύξηση των κονδυλίων των μηχανισμών στήριξης.²¹ Η πρόσφατη συμφωνία που επιτεύχθηκε στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωζώνης τον Μάρτιο 2012, αν και παρουσιάστηκε ως σημαντική αύξηση του «τείχους προστασίας» της Ευρωζώνης, αποτελεί στην πραγματικότητα έναν συμβιβασμό ελάχιστου κοινού παρονομαστή. Τέλος, ένα από τα σημαντικότερα πεδία αντιπαραθέσεων στο πλαίσιο διαχείρισης της κρίσης είναι και ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Υπό την απειλή κατάρρευσης της Ευρωζώνης, η ΕΚΤ έχει προβεί σε μια σειρά μη συμβατικών πρωτοβουλιών, όπως το πρόγραμμα αγοράς κρατικών ομολόγων στη δευτερογενή αγορά και το πρόσφατο πρόγραμμα παροχής ρευστότητας στις ευρωπαϊκές τράπεζες. Αν και είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι κινήσεις αυτές έχουν παίξει καθοριστικό ρόλο στην επιβίωση της Ευρωζώνης σε ιδιαίτερα δύσκολες στιγμές της κρίσης, οι αντιδράσεις από τη γερμανική πλευρά ήταν και συνεχίζουν να είναι εξαιρετικά αρνητικές, οδηγώντας ακόμα και στην

www.ft.com/intl/cms/s/0/511bd914-1dce-11e0-badd-00144feab49a.html W. Münchau, «What the European Council Needs to Do to Save the Euro—and Why They Probably Won't Do It», *Eurointelligence*, 21 Ιουλίου 2011, <http://www.eurointelligence.com/eurointelligence-news/home/singleview/article/what-the-european-council-needs-to-do-to-save-the-euro-and-why-they-probably-wont-do-it.html>.

19. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Δήλωση των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων της Ζώνης του Ευρώ και των Θεσμικών Οργάνων της ΕΕ», Βρυξέλλες 21 Ιουλίου 2011.

20. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, «Δήλωση των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων της Ζώνης Ευρώ», Βρυξέλλες, 9 Δεκεμβρίου 2011.

21. W. Münchau, «Europe's Bailout Bazooka is Proving to be a Toy Gun», *Financial Times*, 25 Μαρτίου 2012, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/3e736dd2-74d9-11e1-ab8b-00144feab49a.html>.

παραίτηση το μέλος του Εκτελεστικού Συμβουλίου της ΕΚΤ, Jürgen Stark, καθώς και στην απόφαση του πρώην προέδρου της γερμανικής κεντρικής τράπεζας, Alex Weber, να μην είναι υποψήφιος για την προεδρία της ΕΚΤ μετά τη λήξη της θητείας του Jean-Claude Trichet τον Οκτώβριο 2011.²²

Η απροθυμία της Γερμανίας για παροχή βοήθειας σε χώρες της περιφέρειας συνοδεύτηκε και από ένα πνεύμα αμφιθυμίας σε σχέση με την αναθεώρηση του πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης. Το Βερολίνο δέχθηκε εν πολλοίς τις προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ομάδας Δράσης που σχηματίστηκε υπό την επίβλεψη του Herman Van Rompuy, προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, με σκοπό την επεξεργασία ενός σχεδίου για την αναθεώρηση και βελτίωση της ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης. Επιπροσθέτως, προώθησε και άσκησε σημαντική πίεση για τη δημιουργία νέων κανόνων και διαδικασιών, πέρα από τους μηχανισμούς που πρότειναν τα ευρωπαϊκά όργανα, όπως το Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας (Διευρυμένο Σύμφωνο του Ευρώ) και το Δημοσιονομικό Σύμφωνο. Συνεπώς, σε αντίθεση με το έλλειμμα αλληλεγγύης που επέδειξε όσον αφορά τη στήριξη των ευρωπαϊών εταίρων της, η Γερμανία ήταν σαφώς πιο δεκτική απέναντι σε μια βελτίωση των θεσμών της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης. Ωστόσο, ακόμα και αυτή η πιο ενεργή στάση της στο ζήτημα της οικονομικής διακυβέρνησης προδίδει μια σημαντική ταλάντευση σχετικά με το όραμά της για το μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι συμφωνίες τις οποίες στήριξε με θέρμη η Γερμανία, αν και συνεπάγονται αυξημένους περιορισμούς στην άσκηση αυτόνομης εθνικής οικονομικής πολιτικής, δεν ενισχύουν σημαντικά τους ίδιους τους ευρωπαϊκούς θεσμούς αλλά εισάγουν ουσιαστικά μια διακυβερνητική και αποκεντρωμένη θεώρηση της οικονομικής διακυβέρνησης, όπου ενισχύονται μεν οι κανόνες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η εφαρμογή τους όμως εξακολουθεί να αποτελεί ευθύνη των εθνικών κυβερνήσεων. Με άλλα λόγια, οι υφιστάμενες μεταρρυθμίσεις βασίζονται σε μια προσέγγιση ατομικής ευθύνης, όπου κάθε χώρα θεωρείται υπεύθυνη για την επίλυση των οικονομικών της προβλημάτων, σε αντιδιαστολή με μια προσέγγιση συλλογικής ευθύνης, όπου η ευθύνη για την επίλυση της κρίσης αναλαμβάνεται από κοινού από τα κράτη-μέλη και τα υπερεθνικά

22. Βλ. «ECB Dealt Blow as Executive Board Member Stark Resigns before End of Term», Bloomberg, 9 September 2011, <http://www.bloomberg.com/news/2011-09-09/ecb-executive-board-member-stark-resigns-three-years-before-end-of-term.html>. «ECB's Weber Says European Opposition Behind Withdrawal», Reuters, 12 February 2011, <http://www.reuters.com/article/2011/02/12/us-ecb-weber-idUSTRE71B0S820110212>.

όργανα, τόσο σε επίπεδο θεσμικών μεταρρυθμίσεων και πολιτικών όσο και σε επίπεδο πόρων. Είναι φανερό ότι η προώθηση του συγκεκριμένου μοντέλου οικονομικής διακυβέρνησης προδίδει μια απροθυμία μελλοντικής δέσμευσης εθνικών πόρων και αρμοδιοτήτων. Κατά συνέπεια, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η Γερμανία έχει απορρίψει επανειλημμένως ακόμα και το ενδεχόμενο συζήτησης πιο φιλόδοξων προσεγγίσεων, όπως την έκδοση ευρωομολόγων, τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Υπουργείου Οικονομικών ή μιας Ευρωπαϊκής Αρχής Χρέους, ή τη σημαντική αύξηση των πόρων και τη συνακόλουθη διεύρυνση των στόχων του προϋπολογισμού της Ε.Ε., ακόμα και όταν αυτές οι προτάσεις έχουν υιοθετηθεί από εκπροσώπους σημαντικών θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης.²³ Με παρόμοιο τρόπο έχει επίσης απορριφθεί κάθε είδους συζήτηση για διεύρυνση της αποστολής της ΕΚΤ ώστε να περιλαμβάνει προτεραιότητες και στόχους πέραν της νομισματικής σταθερότητας όπως, για παράδειγμα, το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης και της ανεργίας.²⁴ Αυτή η προσέγγιση, όχι μόνο επιβαρύνει οικονομίες και κοινωνίες οι οποίες είναι ήδη εξουθενωμένες από την κρίση, αλλά συντηρεί και τις αμφιβολίες των αγορών ως προς την ύπαρξη πολιτικής βούλησης για τη λήψη πολιτικά δύσκολων αποφάσεων, ενισχύοντας την επιφυλακτικότητά τους απέναντι στην Ευρωζώνη και προκαλώντας με αυτόν τον τρόπο τη διαιώνιση της κρίσης.

23. Για την πρόταση δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού Υπουργείου Οικονομικών, βλ. J. C. Trichet, «Building Europe, Building Institutions», Speech on receiving the Karlspreis 2011, Aachen, 2 Ιουνίου 2011, www.ecb.int/press/date/2011/html/sp110602.en.html. Για την πρόταση δημιουργίας μιας Ευρωπαϊκής Αρχής Χρέους, βλ. L.B. Smaghi, «European Democracies and Decision-Making in Times of Crisis», Κεντρική Ομιλία στο 8ο Ευρωπαϊκό Σεμινάριο του ΕΛΙΑΜΕΠ, Πόρος, 7-10 Ιουλίου 2011. Η έκδοση ευρωομολόγων διαφόρων τύπων έχει προταθεί από πολλούς ανεξάρτητους αναλυτές και δεξαμενές σκέψης και έχει υιοθετηθεί από κορυφαίους ευρωπαίους αξιωματούχους, όπως ο πρόεδρος του Eurogroup, Jean-Claude Juncker, αλλά και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Βλ. J.C. Juncker - G. Tremonti, «E-bonds Would End the Crisis», *Financial Times*, 5 Δεκεμβρίου 2010 και European Commission, «Green Paper on the Feasibility of Introducing Stability Bonds», Brussels, COM(2011) 818 final, 23 Νοεμβρίου 2011. Για την αναθεώρηση του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού, βλ. S. Dullien - D. Schwarzer, «Making Macroeconomic Stabilization Work: Lesson from the Crisis for the EU Budget Debate», στο I. Begg - A. Belke - S. Dullien - D. Schwarzer - R. Vilpišauskas, *European Economic Governance: Impulses for Crisis Prevention and New Institutions*, Bertelsmann Stiftung, 2011.

24. Βλ. «Crisis Ensnarers Central Bank in Desperate Bid to Save Euro», *The Wall Street Journal*, 18 Νοεμβρίου 2011, <http://online.wsj.com/article/SB100014240529704203611404577042302226590104.html>.

3. ΙΣΧΥΡΟΣ ΗΓΕΜΟΝΑΣ, ΑΠΡΟΘΥΜΟΣ ΗΓΕΤΗΣ: ΑΝΑΛΥΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ

Η στάση της Γερμανίας σε μια τόσο κρίσιμη στιγμή για το μέλλον της ΟΝΕ, και κατ' επέκταση της ίδιας της Ε.Ε., δεν συνάδει με τον ρόλο που έχει ιστορικά διαδραματίσει στη μέχρι τώρα πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της συνεργασίας της με τη Γαλλία. Ο γαλλο-γερμανικός άξονας ήταν διαχρονικά στο επίκεντρο όλων των σημαντικών πρωτοβουλιών για την προώθηση του οράματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με την πολιτική ηγεσία της Γερμανίας να αναλαμβάνει συχνά σημαντικό οικονομικό και πολιτικό κόστος για να προωθήσει το όραμα μιας ευρωπαϊκής Γερμανίας.²⁵ Δεδομένου του ιστορικού της ρόλου, θα περίμενε κανείς ότι η Γερμανία θα αναλάμβανε την ευθύνη άσκησης ηγεσίας στη δύσκολη αυτή στιγμή για την Ευρωζώνη. Όπως όμως είδαμε προηγουμένως, κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί. Πώς εξηγείται η στάση αυτή της Γερμανίας;

Καταρχάς, θα πρέπει να διερευνηθεί αν αυτή η στάση οφείλεται στην έλλειψη των απαραίτητων προϋποθέσεων για την άσκηση ηγετικού ρόλου σε ευρωπαϊκό επίπεδο –με άλλα λόγια, εάν έχει η Γερμανία τη δυνατότητα να ασκήσει ηγεσία στην Ευρωζώνη. Παρότι η δημιουργία μιας Ευρωζώνης δύο ταχυτήτων έχει αναμφίβολα αυξήσει το πολιτικό εκτόπισμα της Γερμανίας, όπως είδαμε προηγουμένως, η πολιτική επιρροή και ισχύς δεν είναι έννοιες ταυτόσημες με την έννοια της ηγεσίας. Πράγματι, η βιβλιογραφία αναφέρεται σε μια σειρά από προϋποθέσεις που θεωρούνται αναγκαίες για την ανάληψη ηγετικού ρόλου στην Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα, συνδυάζοντας θεωρητικές προσεγγίσεις κι εμπειρικά ευρήματα πρόσφατων μελετών για την άσκηση ηγεσίας και επιρροής στην Ε.Ε., μπορούμε να πούμε ότι η ευχέρεια ενός κράτους-μέλους να αναλάβει ηγετικό ρόλο εξαρτάται από τρεις βασικούς παράγοντες:²⁶

25. W.E. Paterson, «Does Germany Still Have a European Vocation?», *German Politics*, τόμ. 19, τχ. 1, Μάρτιος 2010, σ. 41-52· W.E. Paterson, «The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union», *ό.π.*, σ. 57-60· V.A. Schmidt, «European Member State Elites' Diverging Visions of the European Union: Diverging Differently since the Economic Crisis and the Libyan Intervention?», *ό.π.*, σ. 177-180.

26. J. Schild, «Mission Impossible? The Potential for Franco-German Leadership in the Enlarged EU», *ό.π.*, σ. 1367-1390· D. Beach - C. Mazzucelli (επιμ.), *Leadership in the Big Banks of European Integration*, Palgrave-Macmillan, Basingstoke, σ. 1-20· J. Janning, «Leadership Coalitions and Change: the Role of States in the European Union», *International Affairs*, τόμ. 81, τχ. 4, 2005, σ. 821-822· J. Tallberg, «Bargaining Power in the European Council», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 46, τχ. 3, 2008, σ. 685-708.

1. Την εθνική ισχύ, όπως αυτή αποτυπώνεται σε μια σειρά από εθνικά χαρακτηριστικά όπως ο πληθυσμός, η γεωπολιτική θέση της χώρας ή το μέγεθος της οικονομίας. Επιπλέον, ιδιαίτερη σημασία, εκτός από την πολιτική ισχύ με την ευρεία έννοια του όρου, έχουν και οι δυνατότητες μιας χώρας σε επιμέρους πεδία πολιτικής: για παράδειγμα, το επίπεδο και ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης και οι εξαγωγικές επιδόσεις στον οικονομικό τομέα ή η στρατιωτική ισχύς στον τομέα της ασφάλειας.

2. Το ευρύτερο θεσμικό περιβάλλον όπως αυτό διαμορφώνεται καταρχάς από το εύρος των αρμοδιοτήτων και εξουσιών των υπερεθνικών οργάνων και τον βαθμό θεσμικής κατοχύρωσής τους, καθώς και από την ευρύτερη «ισορροπία δυνάμεων» μεταξύ των υπερεθνικών και διακυβερνητικών οργάνων της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης, συμπεριλαμβανομένων και των άτυπων διεργασιών που λαμβάνουν πολλές φορές χώρα στο περιθώριο συνεδριάσεων των επίσημων οργάνων.

3. Την ηθική νομιμοποίηση σε επίπεδο στήριξης, τόσο από τα άλλα κράτη-μέλη όσο και από την εθνική και ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, για την ανάληψη ενός ευρύτερου ηγετικού ρόλου σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Σύμφωνα με όσα περιγράφηκαν προηγουμένως για τη δημιουργία μιας Ευρωζώνης δύο ταχυτήτων, είναι προφανές ότι όσον αφορά τον παράγοντα της οικονομικής ισχύος, οι χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά και, ιδίως, η Γερμανία έχουν ενδυναμωθεί σημαντικά συγκριτικά με τις χώρες της περιφέρειας. Η διαφοροποίηση των οικονομιών σε έναν οικονομικά εύρωστο, ανταγωνιστικό και φερέγγυο Βορρά και σε μια περιφέρεια με σοβαρά προβλήματα βιωσιμότητας δημοσίου και ιδιωτικού χρέους, χαμηλής ανταγωνιστικότητας, αρνητικών αναπτυξιακών προοπτικών και χαμηλής αξιοπιστίας, ανατρέπει τις πολιτικές ισορροπίες στο εσωτερικό της Ευρωζώνης. Η δυσκολία ορισμένων χωρών της περιφέρειας να δανειστούν από τις διεθνείς αγορές και, πολύ περισσότερο, ο πλήρης αποκλεισμός κάποιων άλλων από την πρόσβαση σε αυτές, έχουν καταστήσει τις χώρες της περιφέρειας εξαρτώμενες από την οικονομική βοήθεια των χωρών του Βορρά, δημιουργώντας έτσι μια σχέση πιστωτή-οφειλέτη μεταξύ τους, με προφανείς συνέπειες για την ισορροπία πολιτικής ισχύος στην Ευρωζώνη. Ειδικότερα για τη Γερμανία, τόσο οι οικονομικές της επιδόσεις της όσο και το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό συνεισφοράς της σε πολυμερή πακέτα βοήθειας και ευρωπαϊκούς μηχανισμούς στήριξης, την έχουν καταστήσει κυρίαρχη δύναμη στη διαχείριση της κρίσης.²⁷

27. Το ποσοστό συμμετοχής της Γερμανίας στο ΕΤΧΣ φτάνει το 27,06% του συνόλου των κρατικών εγγυήσεων, ενώ για τον ΕΜΣ φτάνει το 27,15% του συνολικού κεφαλαίου (άμεση

Επιπροσθέτως, ο διαχωρισμός της Ευρωζώνης σε κράτη-μέλη δύο ταχυτήτων δεν περιορίζεται μόνο στο δίπολο «κέντρο-περιφέρεια» αλλά επεκτείνεται και στον πυρήνα της Ευρωζώνης διαχωρίζοντας τη Γερμανία από άλλες χώρες του κέντρου και, κυρίως, από τη Γαλλία. Η εξέλιξη της κρίσης ενίσχυσε σταδιακά την ανισορροπία ισχύος στον γαλλογερμανικό άξονα, ιδιαίτερα μετά την υποβάθμιση της πιστοληπτικής αξιολόγησης της Γαλλίας.²⁸ Αν και κατά τα πρώτα στάδια της κρίσης, κυρίως μέσω των ενεργειών του προέδρου Σαρκοζύ, η χώρα προσπάθησε να αναλάβει φιλόδοξες πρωτοβουλίες, ήταν φανερό ότι σε κάθε βήμα έπρεπε να καταβάλει σημαντικές προσπάθειες για να υπερκεράσει τις αντιρρήσεις της γερμανικής κυβέρνησης.²⁹ Η αδυναμία του γάλλου Προέδρου να πιέσει τη γερμανίδα Καγκελάριο για την επίτευξη συμβιβαστικών λύσεων γινόταν ολοένα και πιο προφανής καθώς η κρίση εκτυλισσόταν. Τελικά, φαίνεται ότι ήταν εκείνος που αναγκάστηκε να μετακινηθεί προς τις γερμανικές θέσεις, όπως αποδεικνύεται από τις πρόσφατες δημόσιες τοποθετήσεις του για την ανάγκη υιοθέτησης του γερμανικού οικονομικού μοντέλου.³⁰

Η πολιτική ισχύς της Γερμανίας δεν έχει περιοριστεί ούτε από το θεσμικό πλαίσιο της Ε.Ε. και της ΟΝΕ, παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, λόγω της σημαντικής διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της επέκτασης και ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων των υπερεθνικών οργάνων μέσω της αναθεώρησης των Συνθηκών, η ισχύς των ισχυρών κρατών-μελών στα θεσμικά όργανα έχει μειωθεί.³¹ Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κατά τη διάρ-

χρηματοδότηση και δεσμευμένα κεφάλαια). Το ποσό που αντιστοιχεί σε αυτά τα ποσοστά υπερβαίνει τα 400 δισεκατομμύρια ευρώ, χωρίς να περιλαμβάνεται η συμμετοχή της Γερμανίας στο πρώτο δάνειο της Ελλάδας. Βλ. www.efsf.europa.eu

28. Βλ. «France Loses AAA Credit Rating», *The Washington Post*, 13 Ιανουαρίου 2012, www.washingtonpost.com/world/europe/france-loses-aaa-credit-rating/2012/01/13/gIQAygnwP_story.html.

29. V. A. Schmidt, «European Member State Elites' Diverging Visions of the European Union: Diverging Differently since the Economic Crisis and the Libyan Intervention?», *ό.π.*, σ. 180-182.

30. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τα πρώτα στάδια της κρίσης η τότε γαλλίδα υπουργός Οικονομικών Christine Lagarde, είχε υποδείξει επανειλημμένα τη γερμανική πολιτική μισθολογικών περιορισμών σαν μία από τις αιτίες της κρίσης. Ωστόσο, η επίσημη γαλλική θέση αντιστράφηκε πλήρως μέσα σε λιγότερο από δύο χρόνια· βλ. «Sarkozy's German Fixation», *Economist*, 30 Ιανουαρίου 2012, www.economist.com/blogs/newsbook/2012/01/frances-presidential-campaign.

31. J. Schild, «Mission Impossible? The Potential for Franco-German Leadership in the Enlarged EU», *ό.π.*, σ. 1373-1374.

κεια της κρίσης η ισορροπία μεταξύ υπερεθνικών και διακυβερνητικών οργάνων μετακινήθηκε αποφασιστικά προς όφελος των τελευταίων. Η εξέλιξη αυτή ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της έλλειψης ενός ολοκληρωμένου και θεσμικά κατοχυρωμένου πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησης της ΟΝΕ. Ειδικότερα, η έλλειψη ενός μηχανισμού διαχείρισης κρίσεων οδήγησε τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης σε μια προσέγγιση ad hoc αντιμετώπισης της κρίσης, η οποία έχει λάβει τη μορφή μιας σειράς διαπραγματευτικών επεισοδίων στα πλαίσια των επίσημων διακυβερνητικών οργάνων, αλλά και ανεπίσημων διμερών και ολιγομερών επαφών και παρεμβάσεων. Είναι προφανές ότι η αντιμετώπιση της διαχείρισης σε ένα ad hoc διακυβερνητικό πλαίσιο ενισχύει τη διαπραγματευτική ισχύ των οικονομικά ισχυρών χωρών, μετατρέποντας τη σχέση οικονομικής εξάρτησης που περιγράφηκε προηγουμένως σε σχέση πολιτικής κυριαρχίας των πιστωτριών χωρών.

Τέλος, το οικονομικό μέγεθος και η υπεροχή της Γερμανίας παρέχει και την απαραίτητη ηθική νομιμοποίηση μιας ενδεχόμενης γερμανικής ηγεσίας στον τομέα της οικονομίας. Αυτό συμβαίνει καταρχάς γιατί, όπως είδαμε προηγουμένως, η Γερμανία επωμίζεται ένα ιδιαίτερα μεγάλο φορτίο όσον αφορά τη συνεισφορά πόρων στους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς στήριξης το οποίο της προσδίδει, δικαιωματικά, ειδικό βάρος στις διαπραγματεύσεις για το μέγεθος και τη χρήση των μηχανισμών αυτών. Επιπροσθέτως, η προβολή της γερμανικής οικονομίας ως μιας οικονομίας προτύπου –δεδομένων των εντυπωσιακών επιδόσεών της εν μέσω κρίσης– της προσδίδει μια ηθική νομιμοποίηση για την ανάληψη ηγετικού ρόλου στη χάραξη της ευρωπαϊκής οικονομικής πολιτικής για έξοδο από την κρίση. Αυτή η νομιμοποίηση μεγεθύνεται ακόμη περισσότερο από δύο επιπλέον παράγοντες: πρώτον, την ιστορική οικονομική, πολιτική και πολιτισμική επιρροή που ασκεί σε μια σειρά από χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά, η οποία μετουσιώνεται σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής στην υιοθέτηση μιας κοινής στάσης σε ότι αφορά τόσο τη διάγνωση όσο και την επίλυση των προβλημάτων της Ευρωζώνης' και δεύτερον, το γεγονός ότι ο διαχωρισμός σε κράτη-μέλη δύο ταχυτήτων επεκτείνεται σταδιακά και στον πυρήνα της Ευρωζώνης. Όπως είδαμε και προηγουμένως, η εξέλιξη αυτή έχει διαταράξει την εικόνα ισοτιμίας που ιστορικά χαρακτήριζε τη σχέση Γερμανίας-Γαλλίας. Η συμβολικής σημασίας υποβάθμιση της πιστοληπτικής αξιολόγησης της τελευταίας αλλά και οι δημόσιες τοποθετήσεις του γάλλου Προέδρου περί προσχώρησης στο υπόδειγμα της γερμανικής οικονομικής πολιτικής, ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο το κύρος του υποδείγματος αυτού σε σχέση με εναλλακτικές προτάσεις οικονομικής πολιτικής.

Από την προηγούμενη ανάλυση, είναι προφανές ότι η αποτυχία της Γερμανίας να αναλάβει ηγετικό ρόλο στην κρίση της Ευρωζώνης δεν συνδέεται με την ικανότητά της να το πράξει. Αντιθέτως, η κρίση την έχει αναδείξει ως τον αδιαμφισβήτητο οικονομικό ηγεμόνα της Ευρωζώνης, δημιουργώντας έτσι ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες για μια ηγετική γερμανική παρουσία. Συνεπώς, τα αίτια του ελλείμματος ηγεσίας της Ευρωζώνης θα πρέπει να αναζητηθούν αλλού. Η εξήγηση που προτείνεται εδώ είναι ότι η αποτυχία της Γερμανίας να αναλάβει την ευθύνη της ευρωπαϊκής ηγεσίας, με τους όρους που αυτή ορίστηκε προηγουμένως, οφείλεται στην απροθυμία της να αναλάβει το κόστος που συνεπάγεται μια τέτοια κίνηση. Η απροθυμία αυτή, με τη σειρά της, είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μιας σειράς μακροχρόνιων πολιτικών εξελίξεων και συγκυριακών οικονομικών και πολιτικών παραγόντων τόσο στο ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και στο εσωτερικό της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, η στάση της Γερμανίας μπορεί να αναλυθεί μέσα ένα πλαίσιο που καθορίζεται από τρεις αλληλοεπιδρούσες δυνάμεις: α) τη διαχρονική τάση μείωσης της στήριξης των ευρωπαίων πολιτών στο ευρωπαϊκό εγχείρημα, η οποία παρατηρείται όχι μόνο στη Γερμανία αλλά και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες· β) την πολιτική συγκυρία στο εσωτερικό της χώρας η οποία δημιούργησε σημαντικά πολιτικά εμπόδια για την ανάληψη ηγετικού ρόλου σε ευρωπαϊκό επίπεδο από τη γερμανική πολιτική ηγεσία· και γ) τη διαδικασία αναθεώρησης –στο εσωτερικό της ίδιας Γερμανίας– της θέσης και του ρόλου της στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η οποία συντελείται σταδιακά εδώ και αρκετά χρόνια.

Είναι πλέον κοινά αποδεκτή η διαπίστωση ότι η στήριξη των ευρωπαίων πολιτών στο εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης βρίσκεται από καιρό σε καθοδική πορεία.³² Οι αιτίες της εξέλιξης αυτής μπορούν να αναζητηθούν σε μια σειρά από λόγους: το φιλελεύθερο μείγμα οικονομικής πολιτικής και μεταρρυθμίσεων με το οποίο είναι συνυφασμένη η εμβάθυνση της Ε.Ε. μετά το Μάαστριχτ, και το οποίο τείνει να εξισώνει στο μυαλό των ευρωπαίων πολιτών την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με αυτή της παγκοσμιοποίησης·³³ το γεγονός ότι πολλοί εκλαμβάνουν ως απειλή για την ε-

32. L. Tsoukalis, «The JCMS Annual Review Lecture: The Shattering of Illusions-And What Next?», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 49, Annual Review, 2011, σ. 19-44· J. D. Medrano, «The Limits of European Integration», *European Integration*, τόμ. 34, τχ. 2, Φεβρουάριος 2012, σ. 191-204.

33. L. Tsoukalis, «The JCMS Annual Review Lecture: The Shattering of Illusions-And What Next?», *ό.π.*, σ. 21-22.

θνική τους ταυτότητα την εισροή μεταναστών ως αποτέλεσμα της συνεχούς διεύρυνσης της Ε.Ε. αλλά και των διεθνών μεταναστευτικών ροών που κατευθύνονται σε αυτή.³⁴ καθώς και το ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προχώρησε πολύ γρήγορα τα τελευταία χρόνια, φτάνοντας απ' ό,τι φαίνεται στα ανώτατα όρια εκχώρησης εθνικής κυριαρχίας που είναι διατεθειμένοι να δεχτούν τόσο οι ευρωπαίοι πολίτες όσο και οι εθνικές ηγεσίες, τουλάχιστον προς το παρόν.³⁵ Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι η παρατηρούμενη τα τελευταία χρόνια άνοδος του ευρωσκεπτικισμού, συχνά με τη μορφή ακραίων εθνικιστικών κομμάτων.³⁶

Αυτό το υπόστρωμα δυσaréσκειας με τη γενικότερη πορεία και τις συνέπειες του ευρωπαϊκού εγχειρήματος ενισχύθηκε κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και βρήκε απτή πολιτική έκφραση στην αποδοκιμασία του τρόπου διαχείρισής της, υιοθετώντας συχνά έναν καταγγελτικό και λαϊκιστικό λόγο. Το αποτέλεσμα είναι να καταγράφεται στις δημοσκοπήσεις η αυξανόμενη απογοήτευση των Ευρωπαίων από την αποτυχία της Ε.Ε. να τους προστατεύσει από τις αρνητικές συνέπειες της κρίσης και τη συνακόλουθη μείωση της εμπιστοσύνης τους στους ευρωπαϊκούς θεσμούς.³⁷ Η δυσaréσκεια αυτή παίρνει διαφορετική μορφή σε κάθε χώρα, ανάλογα με τα συγκεκριμένα προβλήματά της και βέβαια τη θέση της στο δίπολο πιστωτριών-δανειοληπτριών χωρών. Στις χώρες που αναγκάζονται να καταφύγουν στους μηχανισμούς στήριξης, η επιβολή των αυστηρών όρων μιας οικονομικής πολιτικής λιτότητας έχει καλλιεργήσει συναισθήματα αποξένωσης και ενίοτε απόρριψης προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και οργής προς τις πιστώτριες χώρες. Αντίστροφα, στις τελευταίες παρόμοια συναισθήματα οφείλονται στην οικονομική συνεισφορά τους για τη διάσωση των προβληματικών ευρωπαίων εταιρών.

Στο πλαίσιο αυτό η περίπτωση της Γερμανίας δεν αποτελεί εξαίρεση, καθώς μάλιστα συντρέχουν και άλλοι λόγοι οι οποίοι ενδεχομένως ενισχύουν περαιτέρω την αντίθεση των πολιτών στη χρήση εθνικών πόρων για τη διάσωση του οικοδομήματος της ΟΝΕ. Τέτοιοι λόγοι είναι, για παράδειγμα, η 1-

34. N. Fligstein - A. Polyakova - W. Sandholtz, «European Integration, Nationalism and European Identity», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 50, τχ. S1, 2012, σ. 106-122.

35. J.D. Medrano, «The Limits of European Integration», *ό.π.*, σ. 191-204.

36. N. Fligstein - A. Polyakova - W. Sandholtz, «European Integration, Nationalism and European Identity», *ό.π.*, σ. 114-118.

37. Eurobarometer, «Standard Eurobarometer», τχ. 76, Δεκέμβριος 2011, www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb76/eb76_en.htm.

στορική αντίθεση της πλειοψηφίας του γερμανικού λαού με την πολιτική επιλογή αντικατάστασης του γερμανικού μάρκου, ενός νομίσματος με ιδιαίτερη συμβολική σημασία για την πορεία της μεταπολεμικής Γερμανίας, με το ευρώ.³⁸ Η επιφυλακτικότητα των Γερμανών απέναντι στο ευρώ αυξήθηκε δραματικά εν μέσω της κρίσης, καθώς έγινε αντιληπτό πως η Ευρωζώνη όχι μόνο δεν μπόρεσε να προστατεύσει τη χώρα τους από την κρίση, αλλά και ότι η συμμετοχή της Γερμανίας σε αυτή την υποχρέωνε να υφίσταται τις συνέπειες μιας παρατεταμένης κρίσης, ενώ η ίδια βρισκόταν ήδη στον δρόμο της οικονομικής ανάκαμψης.³⁹ Σε αυτό το κλίμα αμφιβολίας ήρθαν να προστεθούν και η δυσφορία για τα ιδιαίτερα υψηλά ποσά με τα οποία θα έπρεπε να συμμετέχει το γερμανικό δημόσιο, τόσο για τη διάσωση της Ελλάδας όσο και για τη δημιουργία του ΕΤΧΣ.⁴⁰ Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε εδώ ότι η οικονομική ανάκαμψη που απολαμβάνει η Γερμανία είναι το αποτέλεσμα δραστικών και επίπονων μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο της προσπάθειάς της να εξέλθει από μια μακροχρόνια περίοδο χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης στον απόηχο της γερμανικής ενοποίησης. Η αυξημένη δυσaráεσκεια, επομένως, για τη δέσμευση σημαντικών εθνικών κονδυλίων για τη διάσωση των χωρών της περιφέρειας είναι μάλλον αναμενόμενη.

Η δυσaráεσκεια αυτή, ωστόσο, άρχισε να λαμβάνει ανησυχητικές διαστάσεις μέσα σε ένα κλίμα λαϊκισμού που καλλιεργήθηκε τόσο από τον Τύπο όσο και από ορισμένες πολιτικές δυνάμεις της Γερμανίας. Όσον αφορά τον Τύπο, σημαντική μερίδα του, με πρωτεργάτρια την εφημερίδα *Bild* –ένα έντυπο που υιοθετεί ως πάγια τακτική την απλοϊκή επιχειρηματολογία και τη χρήση στερεοτύπων–, χρησιμοποίησε την οικονομική κρίση για τη δημιουργία εντυπώσεων. Παρά την ελαφρότητά της, η *Bild* χαιρεί εξαιρετικά υψηλής αναγνωσιμότητας στο γερμανικό κοινό –φτάνει τα 10-12 εκατομμύρια φύλλα σε καθημερινή βάση– και ασκεί σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση του πολιτικού κλίματος στη χώρα.⁴¹ Η υποδαύλιση του λαϊκισμού από μερίδα του Τύπου δημιούργησε φόβους για μετατροπή της ΟΝΕ σε ένωση μεταφο-

38. W.E. Paterson, «The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union», *ό.π.*, σ. 62.

39. P. Müller, «Opposition to the Euro Grows in Germany», *Spiegel Online*, 27 Δεκεμβρίου 2010, www.spiegel.de/international/germany/0,1518,druck-736680,00.html.

40. W.E. Paterson, «The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union», *ό.π.*, σ. 69 και 73.

41. W. Proissl, «The politics of adjustment and the role of the media», παρουσίαση στο 8ο Ευρωπαϊκό Σεμινάριο του ΕΛΙΑΜΕΠ, Πόρος, 7-10, Ιουλίου 2011.

ράς πόρων (transfer union), ενισχύοντας περαιτέρω τη λαϊκή αντίδραση απέναντι σε κάθε προσπάθεια δέσμευσης εθνικών πόρων για τη στήριξη του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.⁴²

Ο λαϊκισμός, όμως, δεν καλλιεργήθηκε μόνο από τον Τύπο. Εξίσου απλοϊκές προσεγγίσεις και επίκληση φοβικών στερεοτύπων υιοθέτησαν και διάφοροι πολιτικοί παράγοντες και δυνάμεις με προεξάρχον το κόμμα των Φιλελεύθερων Δημοκρατών, οι θέσεις του οποίου έχουν ιδιαίτερη σημασία καθώς μετέχει ως εταίρος στην κυβέρνηση συνασπισμού με το κόμμα των Χριστιανοδημοκρατών της καγκελαρίου Μέρκελ. Η στάση των Φιλελεύθερων Δημοκρατών υπαγορεύτηκε από δύο παράγοντες. Πρώτον, μια σημαντική κρίση στο εσωτερικό του κόμματος το οποίο, σε μια προσπάθεια συγκράτησης της εκλογικής του επιρροής, υιοθέτησε λαϊκιστική ρητορεία, εξαπολύοντας επίθεση διαρκείας εναντίον της πολιτικής στήριξης των χωρών της περιφέρειας. Η ένταση της αντιευρωπαϊκής ρητορείας κορυφώθηκε σταδιακά λόγω του δεύτερου παράγοντα, της πολιτικής συγκυρίας, καθώς η κρίση συνέπεσε με σημαντικές εκλογικές αναμετρήσεις σε μια σειρά γερμανικών κρατιδίων.⁴³ Δεδομένου του αρνητικού οικονομικού κλίματος και της υποδαύλισης του λαϊκισμού από μερίδα του Τύπου και του πολιτικού συστήματος, ήταν ίσως αναμενόμενο ότι το κόμμα των Χριστιανοδημοκρατών θα αντιμετώπιζε δυσκολίες στην προσπάθεια ανάληψης ηγετικού ρόλου στην Ευρωζώνη με τους όρους που προτάξαμε προηγουμένως. Εξάλλου, τόσο η πολιτική συγκυρία με τις συνεχόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, όσο και ο φόβος μιας παρέμβασης του γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου –το οποίο είχε ήδη επιδείξει σκεπτικισμό σχετικά με τις υποχρεώσεις της Γερμανίας στο πλαίσιο της ΟΝΕ– περιόριζαν το πεδίο κινήσεων της Καγκελαρίου.⁴⁴ Η ήττα στις εκλογές της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας λίγες ημέρες μετά τις συμφωνίες χορήγησης πακέτου βοήθειας στην Ελλάδα και τη δημιουργία του ΕΤΧΣ, ήταν η χειρότερη στην ιστορία των Χριστιανοδημοκρατών στο κρατίδιο αυτό και τους κόστισε την πλειοψηφία στην Άνω Βουλή, γεγονός που αναμφίβολα επηρέασε τη μεταγενέστερη προσέγγισή τους στο ζήτη-

42. V.A. Schmidt, «European Member State Elites' Diverging Visions of the European Union: Diverging Differently since the Economic Crisis and the Libyan Intervention?», *ό.π.*, σ. 181-182.

43. Το 2010 εκλογές διεξήχθησαν στο σημαντικό κρατίδιο της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, ενώ το 2011 σε άλλα επτά γερμανικά κρατίδια.

44. W.E. Paterson, «The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union», *ό.π.*, σ. 66-67, 69.

μα της ευρωπαϊκής πολιτικής για έξοδο από την κρίση. Ωστόσο, εδώ θα πρέπει να είμαστε προσεκτικοί, καθώς δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι η πολιτική ηγεσία της Γερμανίας ήταν απλώς όμηρος των εγχώριων πολιτικών εξελίξεων. Όπως είδαμε και προηγουμένως, η στάση της Καγκελαρίου και της γερμανικής κυβέρνησης εν γένει ήταν εξαρχής αρνητική απέναντι στο ελληνικό ζήτημα και επέδειξε τουλάχιστον ανοχή απέναντι στο λαϊκιστικό κλίμα που διαμορφωνόταν χωρίς να κάνει την παραμικρή προσπάθεια για να εξηγήσει στον γερμανικό λαό ούτε τα πολύ σημαντικά οφέλη που απολάμβανε η Γερμανία λόγω της συμμετοχής της στην Ευρωζώνη,⁴⁵ αλλά ούτε και τις ευθύνες των γερμανικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων για την ευρωπαϊκή κρίση χρέους.⁴⁶

Από τα παραπάνω είναι προφανές ότι η αμφίθυμη και μινιμαλιστική προσέγγιση της Γερμανίας στη διαχείριση της κρίσης υπαγορεύτηκε σε μεγάλο βαθμό από τις επιταγές της εσωτερικής πολιτικής συγκυρίας. Η στάση αυτή, με τη σειρά της, φαίνεται να επιβεβαιώνει και να ενισχύει περαιτέρω μια διαδικασία αναθεώρησης της θέσης και του ρόλου της στην Ε.Ε., η οποία συντελείται τα τελευταία χρόνια στο εσωτερικό της ίδιας της χώρας. Μεταπολεμικά, η οικονομική και πολιτική εξέλιξη της Γερμανίας χαρακτηρίζεται από τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της και την προσήλωση στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μια διαδικασία που έφτασε στο ζενίθ την περίοδο προεργασίας και ολοκλήρωσης της Συνθήκης του Μάαστριχτ.⁴⁷ Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Γερμανίας αποτέλεσε κορυφαία επιλογή των γερμανικών πολιτικών ηγεσιών στην προσπάθεια αναδόμησης της γερμανικής εθνικής ταυτότητας στον απόηχο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.⁴⁸ Στο πλαίσιο αυτό η προσέγγισή τους στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν περιοριζόταν σε μια στενή θεώρηση εθνικών οικονομικών συμφερόντων, αλλά χαρακτηριζόταν από μια ισχυρή ηθική βάση κοινών αρχών, αξιών και αλληλεγγύης. Η στάση αυτή φαίνεται να αλλάζει σταδιακά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, καθώς η Γερμανία, μετά την ενοποίησή της, αρχίζει να αντιλαμβάνεται τη θέση της στην Ευρώπη διαφορετικά. Η αταλάντευτη προσήλωση στο όραμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει σταδιακά αντικατασταθεί από μια πραγματιστική πολιτική προσέγγιση η οποία ζυγίζει κάθε φορά προσεκτικά

45. A.S. Posen, «The Euro Payoff», *Internationale Politik-Global Edition*, τχ. 2, Μάρτιος/Απρίλιος 2011.

46. E. Jones, «Merkel's Folly», *ό.π.*, σ. 31-33.

47. W.E. Paterson, «Does Germany Still Have a European Vocation?», *ό.π.*, σ. 44-46.

48. Στο ίδιο, σ. 41-44.

το εθνικό συμφέρον προτού αποφανθεί για τη σκοπιμότητα νέων ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών.⁴⁹ Το εύρος των επιλογών της ευρωπαϊκής πολιτικής της Γερμανίας οριοθετείται πλέον ολόενα και λιγότερο από τις ηθικές παραμέτρους ενός ευρωπαϊκού οράματος βασισμένου σε κοινές αρχές και αξίες. Υπ' αυτό το πρίσμα, η διαχείριση της κρίσης από το Βερολίνο αποτελεί το αποκορύφωμα αυτής της σταδιακής μετάλλαξης της γερμανικής πολιτικής απέναντι στην Ευρώπη, καθώς υπαγορεύτηκε τόσο από μια στενή θεώρηση εξυπηρέτησης του εθνικού οικονομικού συμφέροντος, όσο και από τις επιταγές του εγχώριου πολιτικού παιχνιδιού.

4. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Ε.Ε. βρίσκεται σε μια σημαντική καμπή της ιστορίας της. Η δημιουργία μιας Ευρωζώνης δύο ταχυτήτων έχει διαταράξει τόσο τις πολιτικές ισορροπίες μεταξύ των κρατών-μελών όσο και την αίσθηση ισότιμης συμμετοχής σε μια οικονομική και νομοματική ένωση, όπου είναι προφανές ότι όλα τα μέλη δεν έχουν την ίδια οικονομική ισχύ. Η ύπαρξη κατάλληλης ηγεσίας στο επίπεδο της Ευρωζώνης θα μπορούσε να διασφαλίσει τη σταθερότητά της, αμβλύνοντας τις οικονομικές και πολιτικές ανισορροπίες και αποκαθιστώντας την ηθική διάσταση του εγχειρήματος της ΟΝΕ. Ωστόσο, η ηγεσία αυτή δεν υπάρχει. Η παραδοσιακή κινητήρια δύναμη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ο γαλλο-γερμανικός άξονας έχει ατροφήσει, καθώς η κρίση έχει μεταβάλει τις ισορροπίες και στο εσωτερικό του, αναδεικνύοντας τη Γερμανία σε αδιαφιλονίκητο οικονομικό ηγεμόνα της Ευρώπης. Οι προσδοκίες για μια ηγετική γερμανική παρουσία, η οποία ενδεχομένως θα έβγαζε την Ευρωζώνη από την κρίση, διαψεύστηκαν καθώς η κρίση βρήκε τη Γερμανία σε μια μεταβατική περίοδο επαναπροσδιορισμού της εθνικής της ταυτότητας και κατ' επέκταση της πολιτικής της στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η Ευρώπη δεν αποτελεί πλέον αυτοσκοπό για τη Γερμανία, η οποία φαίνεται να αξιολογεί τη σκοπιμότητα και τον χαρακτήρα των ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών με πρωταρχικό γνώμονα το εθνικό συμφέρον, όπως αυτό διαμορφώνεται από το εσωτερικό πολιτικό σκηνικό και τα εθνικά αξιακά πρότυπα.

Ξεκινώντας από αυτή την αφετηρία δεν προκαλεί έκπληξη η απροθυμία συνεισφοράς ή μελλοντικής δέσμευσης εθνικών κονδυλίων για στήριξη των

49. Στο ίδιο, σ. 46-50.

χωρών της περιφέρειας, η απόρριψη θεσμικών πρωτοβουλιών που συνεπάγονται μεγαλύτερη εκχώρηση εθνικής οικονομικής κυριαρχίας ή η εμμονή σε μια αντιπληθωριστική πολιτική λιτότητας η οποία ουσιαστικά επιβάλλει το πρότυπο της γερμανικής οικονομικής ορθοδοξίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η στάση αυτή έχει σημαντικές συνέπειες για το ευρωπαϊκό εγχείρημα και ειδικότερα για την ΟΝΕ, η οποία μπορεί να λειτουργήσει μόνο στη βάση της αλληλεγγύης και της προσπάθειας εξεύρεσης αμοιβαία επωφελών συμβιβαστικών λύσεων που στοχεύουν στην επίτευξη κοινά αποδεκτών στόχων. Η στάση της Γερμανίας έχει ήδη υπονομεύσει την ικανότητά της να ηγηθεί της Ευρωζώνης, τραυματίζοντας σοβαρά την ηθική νομιμοποίησή της να αναλάβει έναν τέτοιο ρόλο. Αυτό οφείλεται όχι μόνο στην απροθυμία της να αποδεχθεί συμβιβαστικές λύσεις που υιοθετούν στοιχεία πολιτικής εκτός του γερμανικού προτύπου οικονομικής ορθοδοξίας, αλλά και στην προφανή πλέον αναποτελεσματικότητα της προσέγγισης αυτής, καθώς η ύφεση επανέρχεται στην Ευρωζώνη και η πολιτική λιτότητας αρχίζει πλέον να αμφισβητείται ανοιχτά και σε χώρες του κέντρου που πρωτοστάτησαν στην υιοθέτησή της, όπως η Ολλανδία. Το κλίμα που έχει δημιουργηθεί διχάζει τους λαούς της Ευρώπης και οδηγεί σε μια κρίση νομιμοποίησης της ίδιας της Ευρωζώνης, προκαλώντας προβληματισμό για τη συνοχή και μελλοντική βιωσιμότητά της. Αυτός ο προβληματισμός δεν αμβλύνεται, τουλάχιστον προς το παρόν, ούτε από την αλλαγή ηγεσίας στη Γαλλία, καθώς ο αντίκτυπός της στην προσπάθεια εξόδου από την κρίση είναι ακόμα αβέβαιος. Αν και οι αποφάσεις της Συνόδου Κορυφής της Ευρωζώνης της 28ης και 29ης Ιουνίου 2012 αποτύπωσαν για πρώτη φορά ενδείξεις μιας σταδιακής αλλαγής κατεύθυνσης προς πιο ριζοσπαστικές και ευέλικτες λύσεις, δεν αλλάζουν δραστικά το σκηνικό της κρίσης, ούτε βέβαια αποτελούν εχέγγυο για την αλλαγή του τρόπου άσκησης ηγεσίας στην Ευρωζώνη.⁵⁰ Εξάλλου, ο πραγματικός αντίκτυπος των αποφάσεων της Συνόδου θα αργήσει να γίνει αντιληπτός καθώς ο μεσοπρόθεσμος ορίζοντας και η πολυπλοκότητα των αναγκαιών ρυθμίσεων για την υλοποίησή τους δημιουργούν σημαντικές αμφιβολίες για το κατά πόσο οι τελικές λειπομέρειες θα ανταποκρίνονται στις αρχικές προσδοκίες.⁵¹

50. Για μια κριτική των αποφάσεων της Συνόδου ως προς τη δυνατότητά τους να αλλάξουν την κρίση στις αγορές κρατικών ομολόγων, βλ. P. De Grauwe, «Why the EU summit decisions may destabilise government bond markets», VOX, 2 July 2012, <http://www.voxeu.org/article/why-eu-summit-decisions-may-destabilise-government-bond-markets>.

51. Βλ. Wolfgang Münchau, «The real victor in Brussels was Merkel», 1 Ιουλίου 2012, *Financial Times*, <http://clippings.ft.com/listnavigator/aqr6nl/4859301>.

Σε κάθε περίπτωση, ο τρόπος με τον οποίο έγινε η διαπραγμάτευση αυτή από τις χώρες του Νότου (με την ανοχή και άδηλη στήριξη της Γαλλίας), οι οποίες εκμεταλλεύτηκαν μια ευνοϊκή πολιτική συγκυρία στο εσωτερικό της Γερμανίας,⁵² δεν αντικατοπτρίζει μια συνολική, εκούσια και βιώσιμη στροφή στον τρόπο πολιτικής διαχείρισης της κρίσης. Η εκτίμηση αυτή επιβεβαιώθηκε ήδη λίγες ημέρες μετά τη Σύνοδο Κορυφής, όταν η Φινλανδία και η Ολλανδία διατύπωσαν την αντίθεσή τους στην απόφαση να χρησιμοποιηθούν οι μηχανισμοί διάσωσης για την αγορά κρατικών ομολόγων στις δευτερογενείς αγορές.⁵³ Γενικότερα, αν και η αλλαγή ηγεσίας στη Γαλλία έχει αναμφισβήτητα δώσει μια νέα δυναμική στην πολιτική διαπραγμάτευση για τη διαχείριση της κρίσης, μένει να αποδειχθεί αν η πίεση του Παρισιού θα μετουσιωθεί πράγματι σε ένα νέο μείγμα πολιτικής ή αν θα οδηγήσει σε μια σύγκρουση στο εσωτερικό του γαλλο-γερμανικού άξονα με άγνωστες προς το παρόν συνέπειες.

52. Η συγκυρία αυτή έγκειται το γεγονός ότι η γερμανίδα Καγκελάριας χρειαζόταν την υιοθέτηση του Συμφώνου Ανάπτυξης από τη Σύνοδο Κορυφής στο πλαίσιο της συμφωνίας της με τους γερμανούς Σοσιαλδημοκράτες για την ψήφιση του Δημοσιονομικού Συμφώνου από τη γερμανική Βουλή. Απειλώντας να μπλοκάρουν το Αναπτυξιακό Σύμφωνο, η Ιταλία και η Ισπανία κατόρθωσαν να αποσπάσουν κάποιες παραχωρήσεις από τη γερμανική πλευρά.

53. «Finland to block ESM secondary market bond buying», *Reuters*, 2 July 2012, <http://in.reuters.com/article/2012/07/02/eurozone-bonds-bailout-idINL6E8I27FC20120702>